

UNIVERSITATEA OVIDIUS DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
Rezumat

Conducător de doctorat
Pr. Prof Univ. Dr. Emilian Cornițescu

Student doctorand
Pr. Eugen-Marius Ioana

Constanța
2015

UNIVERSITATEA OVIDIUS DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

Cartea Psalmilor în spiritualitatea ortodoxă
Rezumat

Conducător de doctorat
Pr. Prof Univ. Dr. Emilian Cornițescu

Student doctorand
Pr. Eugen-Marius Ioana

Constanța
2015

CUPRINS

INTRODUCERE.....	1
1. Argumentul și obiectivele cercetării.....	1
2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale.....	4
3. Scurt cadru al lucrării.....	5
4. Metode de cercetare.....	6
 I.CARTEA PSALMILOR - ESENȚĂ A TEOLOGIEI VECHITESTAMENTARE ȘI MONUMENT AL IMNOGRAFIEI BIBLICE.....	9
1.1. <i>Psalmii</i> - precizări conceptuale.....	9
1.2. Alcătuirea <i>Psalmilor</i> - radiografie istorico-critică și exegetică.....	1
1.3. Autorii <i>Psalmilor</i> - o analiză din perspectiva cercetării biblice contemporane.....	15
1.4. Numerotarea și organizarea psalmilor - referințe tematice.....	24
1.4.1. Psalmii de cuprins moral.....	29
1.4.2. Psalmi de pocăință.....	31
1.4.3. Psalmii istorici.....	32
1.4.4. Psalmi liturgici.....	32
1.4.5. Psalmii mesianici.....	33
1.4.6. Psalmii treptelor sau cântărea treptelor.....	34
1.4.7. Psalmii de blestem.....	35
1.5. Termeni specifici în cartea <i>Psalmilor</i>	38
1.6. Abordarea liturgică a cărții <i>Psalmilor</i> - cadrul exprimării sentimentului religios.....	41
 II.TEOLOGIA PSALMILOR. PREMIZE ALE EXPERIENȚEI UMANULUI CU DIVINUL.....	45
2.1. Dumnezeu ca proniator, judecător, atotbun și salvator în teologia Psalmilor.....	47
2.2. Omul - subiect al relației cu Dumnezeu.....	59
2.3. Lumea - spațiu al prezenței proniatoare a lui Dumnezeu.....	63
2.4. Eshatologia în Psalmi - coordonate teologico-dogmatice.....	65
2.5. Antropomorfismul în Psalmi - note exegetice.....	70
2.6. Ideea mesianică a Psalmilor - anticipare a recapitulării umanului în condiția harului prin Iisus Hristos.....	77
2.6.1. <i>Psalmul</i> 2 - „Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut!”.....	79
2.6.2. <i>Psalmul</i> 15 - prefigurare a îngropării și coborârii în iad a Mântuitorului.....	83
2.6.3. <i>Psalmul</i> 22 - „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit”.....	86
2.6.4. Idei mesianice în <i>Psalmii</i> 33, 37, 71, 88, 109, 117.....	91

III. SPIRITUALITATEA PSALMIOR ÎN HERMENEUTICA PATRISTICĂ.....	106
3.1. Definiția spiritualității: corespondența dintre <i>îndreptare</i> și <i>îndumnezeire</i> în Psalmi.....//.....	106
3.2. Valorificarea psalmilor în spiritualitatea patristică.....	113
3.3. Coordonate spirituale ale Psalmilor în teologia Sf. Vasile cel Mare.....	117
3.3.1. Virtutea după Psalmi.....	117
3.3.2. Puterea de a deosebi binele de rău.....	123
3.3.3. Cele două căi.....	124
3.3.4. Dreptatea dumnezeiască sau teodiceea.....	125
3.3.5. Datoriile către aproapele.....	125
3.3.6. Problema jurământului.....	126
3.3.7. Condamnarea poftelor de înăvuițire și a cametei.....	127
3.3.8. Profilul spiritual al omului credincios - „Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor nu a stat” (Ps 1,1).....	131
3.3.9 Familia - mediu de exercitare a virtuților.....	143
3.3.10. Pacea - dimensiune existențială.....	144
IV. PSALMUL 50 - MATRICE A SPIRITUALITĂȚII ÎN ORIZONTUL TEOLOGIEI VECHIULUI TESTAMENT. SEMNIFICAȚIA POCĂINȚEI (TESHUBAH).....	147
4.1. Contextul istoric al redactării Psalmului 50.....	147
4.2. Semnificația teologică a păcatului în gândirea vechitestamentară.....	151
4.3. Psalmul 50 în exegeza Sfântului Ambrozie al Milanului.....	156
4.4. <i>Teshubah</i> - definiția spiritualității în gândirea autorilor biblici vechitestamentari.....	188
4.4.1. Precizări conceptuale și tematice.....	189
4.4.2. Valențe semantice ale termenului <i>teshubah</i> (הָשִׁיב - הַשְׁבֵּת - הַשְׁבֵּת - הַשְׁבֵּת).....	191
4.4.3. Scurte referiri la Septuaginta - <i>μετάνοια</i>	201
4.4.4. <i>Teshubah</i> ca relegare a dialogului Dumnezeu - om.....	203
4.4.5. Treptele <i>teshubah</i> -ului - viziune profetică.....	204
4.4.6. <i>Teshubah</i> - punct <i>ab initio</i>	208
4.4.7. Relația dintre <i>teshubah</i> și libertate.....	214
V. RUGĂCIUNEA ÎN PSALMI - CONDIȚIA AUTENTICĂ A OMULUI ÎN RELAȚIA CU DUMNEZEU.....	218
5.1. Semnificația rugăciunii în Psalmi.....	219
5.1.1. Rugăciunea de laudă.....	219
5.1.2. Rugăciunea de cerere.....	221
5.1.3. Rugăciunea de mulțumire.....	224
5.2. <i>Yahwe Hanneni</i> („Miluiește-mă Dumnezeu” Ps 50,1) - marcă a spiritualității și teologiei davidice.....	226

5.3. Binecuvântare și blestem - o resemnificare conceptuală în teologia psalmilor.....	242
5.3.1. Binecuvântarea.....	244
5.3.2. Blestemul.....	253
 VI. PSALTIRI CELEBRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI VALORIFICAREA LOR SPIRITUALĂ.....	260
6.1. Manuscrise religioase romanice și răspândirea lor.....	261
6.2. Răspândirea manuscriselor religioase în provinciile românești.....	263
6.3. <i>Psaltirea Șcheiană</i>	267
6.4. <i>Psaltirea Voronețeană</i>	270
6.5. <i>Psaltirea Hurmuzachi</i>	271
6.6. <i>Psaltirile Coresiene</i>	272
6.7. <i>Psaltirea de la Bălgrad</i>	275
6.8. <i>Psaltirile Lui Dosoftei</i>	279
6.9. <i>Psaltirea Lui Nicodim</i>	286
6.10. <i>Psaltirea</i> în traducerea preoților Vasile Radu și Gala Galaction.....	287
6.11. <i>Psaltirea</i> în <i>Versuri</i> de Vasile Militaru.....	288
6.12. <i>Psaltirea</i> în versificarea lui Mihail Sadoveanu.....	290
6.13. <i>Psaltirea</i> - versiunea Mitropolitului Bartolomeu Anania.....	291
6.14. Psalmii în literatura română.....	294
 CONCLUZII.....	296
 BIBLIOGRAFIE.....	305
I.	
Izvoare.....	305
A. Ediții ale Sfintei Scripturi și ale Vechiului Testament.....	305
B. Literatură patristică.....	305
II. Dicționare, enciclopedii, lexicoane.....	308
III. Lucrări, studii, articole.....	310

Cuvinte cheie: psalmi, psaltire, teologie, spiritualitate, ortodoxie, imnografie biblică, pocăință, teshubah, metanoia,

Rezumat

Cartea Psalmilor este una din expresiile cele mai bine redate a relației dintre om și Dumnezeu în mediul iudaic, a experienței umanului cu divinul. Practic, *Psalmii* pot fi considerați chintesența teologică a *Vechiului Testament*, întrucât înglobează temele recurente vechi-testamentare, dintre care cea mai importantă este afirmarea mesianității Fiului lui Dumnezeu.

În *Cartea Psalmilor* este reflectat un mod special al relației poporului ales cu Dumnezeu, modul în care se raportează Dumnezeu la om. Dincolo de aceste două aspecte, *Psalmii*, spre deosebire de orice altă carte din *Vechiul Testament*, vine cu o abordare frapantă, explorează și dau expresie intimității omului în fața Atotputernicului și Dreptului Dumnezeu, aducând în prim plan schimbarea conștiinței sau, în termeni duhovnicești, întoarcerea la Dumnezeu, prin pocăință.

Complexitatea tematică a *Cărții Psalmilor*, însă, nu se rezumă la aceste aspecte menționate. Fără nici o dificultate analitică, *Psalmii* pot face obiectul și cercetării socio-psihologice a comunității iudaice. Normele de viață, preceptele morale enunțate în *Psalmi* reconfigurează societatea pe vectorii religioși și sub imperiul autorității divine. Practic, după *Decalogul* primit de Moise pe Muntele Sinai, *Psalmii* se prezintă ca un manual de morală în perspectivă creștină, subiectul moral se raportează la un for de referință care guvernează universul, Dumnezeu.

Cartea Psalmilor este apreciată și sub aspectul cultural poetic în tezaurul compozițiilor poetice ale umanității. Psalmul biblic mărturisește modul artistic al unei sensibilități religioase și poetice de a se raporta la Dumnezeu. Regele David dispune de un talant, acela de a lucra în registrul artei, și-l așează în slava propriului Creator. Psalmul expune, așadar, strădania unui poet de a cânta despre relația sa cu Dumnezeu, cu tot ce implică modulațiile ei, poezia fiind în sine un limbaj privilegiat în dialogurile cu și despre Dumnezeu.

Ca rugăciune a poetului/artistului, în fapt, ca gest poetic/artistic al raportării la sacru, psalmul devine și un reper fundamental în cultura de tradiție iudeo-creștină, cu vizibile valorificări nu numai în spațiul privilegiat al teologiei și cultului religios, ci și în muzică și literatură/ poezie. Este în cultură un catalizator prin traducerea și versificarea lui, prin rescriere și pastişare, prin compozițiile muzicale, interpretările lui teologice și literare, menținându-se viu în același timp și-n cultul religios. Deși în cultura română interesul pentru psalm n-a luat amploarea pe care o luase în Occident, *Psaltirea* a avut o contribuție esențială.

În consecința acestor mențiuni cadru, prezenta teza de doctorat se vrea un exercițiu de actualizare și conștientizare a importanței *Cărții Psalmilor* pentru omul de astăzi, care se regăsește sub impulsul secularizării într-o criză de identitate religioasă. Întâi de toate, *Psalmii* sunt o formă sublimă a rugăciunii, care transpune pe om într-un mod existențial al explorării experienței divinului. O autentică spiritualitate creștină nu poate fi gândită în afara *Psalmilor*, întrucât psalmul în sine traduce dialogul poetului cu Dumnezeu.

În asumarea unei identități spirituale, *Psaltirea* n-a încetat să se afle în centrul preocupărilor celor dornici de pocăință și mântuire. Interesul prioritar de care s-a bucurat permanent este determinat de bogăția și, în egală măsură, de frumusețea cuprinsului ei. Că oricare carte a Sfintei Scripturi, tot astfel și *Psaltirea* cuprinde precepte religios-morale dintre cele mai înalte. Acestea sunt adecvate cu calitatea pe care o are omul de ființă socială, încadrată într-o comunitate, față de care are îndatoriri majore de îndeplinit. Înainte de orice, el se află însă înaintea lui Dumnezeu, ceea ce face că responsabilitatea sa față de Creatorul lui să se situeze deasupra oricăror alte îndatoriri. Datoriile omului față de Dumnezeu se reduc în

esență la acestea trei: credință nestrămutată în El, ascultarea față de poruncile Sale și iubirea care trebuie să-l anime de-a pururi.

Sfântul Vasile cel Mare evidențiază aceste alese calități ce caracterizează Psaltirea, atunci când scrie în Comentariul său la Psalmi următoarele: „Într-adevăr, altceva ne învață Profeții, altceva Istoricii, altceva Legea, altceva Proverbele. Cartea Psalmilor însă cuprinde în sine tot ceea ce este mai folositor din toate. Ea proorocește cele viitoare, face aluzii istorice, dă legi pentru viață, arată ce trebuie să facem și ce să spunem, într-un singur cuvânt, este o adevărată comoară de învățături bune, punând la îndemână fiecăruia, după sârguință lui, tot ceea ce îi este de folos”.

Într-alt loc, același Sfânt Părinte ne oferă și aceste interesante considerații asupra Psalmilor, scriind, “Câtă învățătură nu poate cineva agonisi din Psaltire? Măreția bărbăției, exactitatea dreptății, însemnătatea înfrânării, desăvârșirea judecății, chipul în care să se mântuiască, dreapta măsură a răbdării, într-un cuvânt, tot felul de binefaceri. Numai aici poate găsi cineva teologia cea desăvârșită, aici profețiile despre întrupare, aici amenințarea judecății celei veșnice, aici nădejdea învierii, aici teamă de iad, aici făgăduință mării ce ne așteaptă și descoperirea tainelor celor neajunse. Toate acestea se găsesc în Psaltire ca într-un mare și bogat tezaur”.

După Sfântul Atanasie cel Mare, Psaltirea “cuprinde în sine zugrăvite toate simțămintele oricărui suflet omenesc, schimbările și înnoirile lui, așa încât dacă cineva voiește, poate să-și ia și să-și însușească zugrăvirea ce i se potrivește”.

Pentru Sfântul Ambrozie, această frumoasă carte este “glasul Bisericii în mărturisirea prin cântare a credinței celei una”. La fel de elogios grăiește despre Psaltire și Sfântul Ioan Hrisostom, când spune, “Toate Scripturile sunt sfinte, dar Psalmii au ceva mai mult”. Casiodor numește Psaltirea “fântână nestricată” ce izvorăște veșnic apă cea vie a mântuirii. Varietatea cuprinsului Psaltirii ne îndreptățește să spunem că de altfel nici nu avem de a face cu o carte în accepțiunea obișnuită a acestui cuvânt, adică cu o scriere unitară în alcătuirea ei, ci mai degrabă cu o colecție de texte de o mare diversitate, cântări religioase, imne, meditații, rugăciuni etc., apărute în epoci diferite și din inspirația mai multor autori.

Studierea *Cărții Psalmilor* nu este de dată recentă. Aceasta a intrat în atenția cercetătorilor aparținând tuturor timpurilor, începând cu primele secole creștine, și aparținând unor domenii diverse, nu exclusiv teologice, fiecare analizându-o din perspective diferite. Prin subiectele tratate, *Psalmii* au atras atenția sociologilor pentru abordarea unor principii esențiale de conviețuire în societate, raporturi inter-umane. Sfera problemelor pe care le ridică aceste compoziții vechitestamentare este largă, așa cum și perspectivele de explicare și interpretare a acestora sunt multiple.

Abordări în literatura românească ale *Psalmilor* luate integral sunt concise și bine documentate bibliografic.

În primul capitol, intitulat *Cartea Psalmilor - esență a teologiei vechitestamentare și monument al imaginației biblice*, am expus într-un cadru detaliat analiza științifică a psalmilor, definiția, numerotarea, clasificarea lor, sub forma unei introduceri mai largi în tema propusă spre cercetare.

Capitolul 2, *Teologia psalmilor. Premise ale experienței umanului cu divinul*, este o contextualizare a psalmilor în corpul Sfintei Scripturi, subliniind într-o ultimă instanță teologia davidică reflectată în psalmi. Ideile pe care se va centra cercetarea noastră sunt următoare: Dumnezeu ca proniator, judecător, atotbun și salvator în teologia Psalmilor; omul - subiect al relației cu Dumnezeu; lumea - spațiu al prezenței proniatoare a lui Dumnezeu; ideea mesianică a Psalmilor - anticipare a recapitulării umanului în condiția harului prin Iisus

Hristos; Antropomorfismul în Psalmi - note exegetice; eshatologia în Psalmi - coordonate teologico-dogmatice.

În capitolul 3, intitulat *Spiritualitatea psalmilor în hermeneutica patristică*, am încercat să ofer un mod de exegeză al psalmilor cu referință la spiritualitatea lor, luându-l ca exemplu în acest sens pe Sf. Vasile cel Mare. Intenția noastră a fost să evidențiem faptul că exegeza patristică, departe de a fi un exercițiu steril și mecanic de analiză științifică, își are centrata metodologia în problema spiritualității. Sfinții Părinți au interpretat *Sfânta Scriptură* în scopul îmbogățirii spirituale a omului în progresul desăvârșirii. În secțiunea a 3-a a acestui capitol am încercat să evidențiez temele recurente ale psalmilor cu evidență directă în câmpul spiritualității: virtutea, puterea de a deosebi binele de rău, cele două căi, dreptatea dumnezeiască sau teodiceea, datoriile către aproapele, pacea - dimensiune existențială, condamnarea poftelor de înăvuiare și a cametei, profilul spiritual al omului credincios, familia - mediu de exercitare a virtuților, problema jurământului.

Capitolul 4, *Psalmul 50 - matrice a spiritualității în orizontul teologiei vechiului testament. Semnificația pocăinței (teshubah)*, evidențiază semnificația pocăinței în orizontul teologiei vechitestamentare. Din acest motiv, am considerat că este necesar să acordăm o secțiune și receptării păcatului în gândirea autorilor biblici ai Vechiului Testament.

În capitolul 5, *Rugăciunea în psalmi - condiția autentică a omului în relația cu Dumnezeu*, vom continua pe aceeași linie metodologică exemplificarea semnificației rugăciunii *Yahwe Hanneni* („Miluiește-mă Dumnezeu” Ps 50,1), ca marcă a spiritualității și teologiei davidice.

Ultimul capitol, 6, *Psaltiri celebre în limba română și valorificarea lor spirituală*, este o abordare care schimbă registrul de analiză metodologic, în sensul că atenția este proiectată în explorarea sferei culturale românești în care psalmii au reprezentat o temă de valorificare artistică. În acest sens, prin recursul la anumite aspecte ale producției literare din Biserica Ortodoxă Română, ne-am propus să aducem în prim plan, într-o prezentare generală, *Psaltirea Hurmuzachi*, *Psaltirea în versuri a Mitropolitului Dosoftei*, *Psaltirea românească de la Iași*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei*, *Psaltirea voronețeană*, *Versiuni ale psaltirii aparținând Diaconului Coresi*, *Psaltirea lui Coresi din 1570*, *Psaltirea slavo-română*, *Ediții de Psaltiri românești*.

Cap. 1 CARTEA PSALMILOR - ESENȚĂ A TEOLOGIEI VECHITESTAMENTARE ȘI MONUMENT AL IMNOGRAFIEI BIBLICE

Este dificil să exprimăm în termeni suficient de clari semnificația pe care au avut-o Psalmii atât pentru iudei cât și pentru cei dintre „Neamuri”. Aici este oglindit idealul pietății religioase și al comuniunii cu Dumnezeu, al părerii de rău pentru păcatul comis și al căutării după perfecțiune, al umblării neînfricate în întuneric, cu ajutorul luminii pe care o dă credința, al ascultării de Legea lui Dumnezeu, al desfătării de a te închina lui Dumnezeu, al părtășiei cu prietenii lui Dumnezeu, al reverenței față de Cuvântul lui Dumnezeu, al umilinței sub nuiua care pedepsește, al încrederii când răul triumfă și răutatea prosperă, al liniștii în mijlocul furtunii.¹

Poeții evrei au fost inspirați să ia aceste semnificații și experiențe spirituale făcând din ele teme ale cântecelor lor. Dar nu trebuie să uităm că „Psalmii sunt poeme, și poemele au fost scrise pentru a fi cântate; nu au fost tratate de doctrină, nici măcar cântece”², așa cum ne

¹ *Dictionar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), traducere de Liviu Pop, John Tipei, Societatea Misionară Română Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995, p. 1087.

² C. S. Lewis, *Reflections on the Psalms*, 1958, p. 2.

arată și titlul *Psalmilor* în ebr. תְּהִלִּים, - *tehilim*, „cântări de laudă”³, și nici că ele au dat expresie religiei lui Israel, moștenită de psalmiști, nu numai experiențelor religioase ale acestora. Așadar, *Psalmii* aparțin tuturor credincioșilor, evrei și ne-evrei. Numele din limba română provine de la grecescul *psalmoi*, Ψαλμοί (“cântări acompaniate cu harpa”).⁴

O serie de precizări vizavi de numele psalmilor în corpusul *Vechiului Testament* o oferă și Pr. prof. dr. Emilian Cornițescu.⁵ Psalmii fac parte din poezia lirică-șir, deoarece nu s-a cultivat și poezia epică, întrucât aceasta din urmă se folosește de relatări ireale care nu se potrivesc cu inspirația divină. Cuvântările profetice țin de genul liric folosit în genul lirică-șir, care înseamnă cântare, poezie sau simplu *șir* care se referă la o cântare fără a fi însoțită de acompaniamente de instrumente.

Pentru psalmi se folosește nu numai termenul *șir*, ci și alți termeni care pun în lumina specificul sau rostul lor spiritual în viața credinciosului. Primul termen este sinonimul ebraicului *mizmor*, iar în greacă sau latină *psalterium* care înseamnă un instrument cu coarde folosit la rostirea psalmilor. De la acest instrument vine și denumirea generală pentru cei 150 de psalmi. Originalul ebraic este *tehilim* de la radicalul *halal* - a lăuda, întrucât menirea psalmilor este aceea de a preamări pe Dumnezeu. Apropiat ca formă este cuvântul *tefilim* - rugăciuni prin care se definește cuprinsul psalmilor în rugăciuni, înălțate de om lui Dumnezeu pe Care Îl imploră ca să-i vină în ajutor, când vrăjmașii îl umilesc. Mulți psalmi se numesc *tefila* - rugăciune având în vedere conținutul lor și folosul lor pentru om, de aceea a avut prioritate traducerea Psaltirii în limba română.

Cercetătorii *Bibliei* descriu în mod obișnuit cartea *Psalmilor* ca fiind „cartea de cântări a celui de-al doilea Templu”⁶, ceea ce fără îndoială a și fost. Această descriere ne induce însă în eroare, dacă interpretăm că toți psalmii au fost scriși în timpul Exilului sau în perioada post-exilică. Este important să observăm că acest tip de literatură nu se limitează la psalmi din *Vechiul Testament*, ci poate fi găsit în diverse perioade ale istoriei evreilor.⁷ Se găsește la evreii din perioada Exodului (*Ieș* 15, 1-19), iar un alt exemplu ne parvine din perioada care a urmat imediat după cucerirea Canaanului sub conducerea lui Iosua (*Jd* 5, 1-31). Psalmul Anei (*I Reg* 2,1-10) provine dintr-o perioadă foarte apropiată de vremea Judecătorilor.⁸

Literatura profetică din perioada pre-exilică conține de asemenea exemple ale compunerii de psalmi (de ex., *Osea* 6,1-3; *Isaia* 2,2-4; 38,10-20; *Ieremia* 14,7-91). Iar din perioada post-exilică ne parvin pasaje cum sunt *Ezra* 9, 5-15 și *Neemia* 9,6-39, care ne aduc aminte în mare măsură de mulți psalmi.⁹ Prin urmare, este clar, că psalmii, ca și gen literar, nu sunt într-un fenomen izolat. Într-adevăr, același tip de poezie poate fi găsit la babilonieni și la locuitorii Ugaritului, așa cum mărturisesc tăblițele de la Ras Shamra.¹⁰ Psalmii din *Vechiul Testament* formează o colecție de poeme care sunt tipice unei forme literare pe care evreii, împreună cu alte culturi, au folosit-o din perioada Exodului și până în perioada post-

³ Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition, Paul J. Achtemeier (Ed.), Harper San Francisco, New York, 1996, p. 892, *The Encyclopedia of Jewish Life and Thought*, Chaim Pearl (Ed.), Carta Jerusalem, 1996, p. 370.

⁴ Cf. Athanase Negoită, *Istoria religiei Vechiului Testament*, Editura Sophia, București, 2005, p. 3.

⁵ Vezi Pr. prof. univ. dr. Cornițescu Emilian, „Rolul și importanța Psaltirii pentru Studiul Vechiului Testament”, în *Studii biblice*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2015, pp. 8-10.

⁶ *Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), p. 1087

⁷ Vezi H. Gunkel, *The Psalms*, 1967, Facet Books, pp. 30-31.

⁸ Cf. S. Mowinckel, *The Psalms in Israel's Worship*, 1962, p. 56.

⁹ Vezi *Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), p. 1087.

¹⁰ B. D. Eerdmans, *The Hebrew Book of Psalms*, 1947, p. 45.

exilică, sau perioada celui de-al doilea Templu.¹¹ Și, desigur, dacă socotim și psalmii necanonici, este clar că această formă literară a continuat să existe printre iudei multă vreme și în era creștină.

Cap. 2 TEOLOGIA PSALMILOR. PREMIZE ALE EXPERIENȚEI UMANULUI CU DIVINUL

Psalmii demarcă o profundă teologie.¹² Esența vieții religioase a psalmiștilor a fost fără îndoială *cunoașterea lui Dumnezeu* pe care au posedat-o.¹³ Ei nu au obosit niciodată de a cânta măreția Lui în creație, în toate lucrările pe care le-a făcut El în ceruri, pe pământ și în mare. El S-a făcut pe Sine cunoscut ca Dumnezeu atotputernic, omniscient și omniprezent. El este de asemenea Dumnezeuul istoriei care îndreptă totul spre o țintă finală pe care Și-a propus s-o atingă. Dar acest Conducător al lumii, acest Rege al regilor, este de asemenea Dătătorul Legii și Judecătorul, Apărătorul tuturor celor asupriți și Mântuitorul lor. De aceea, El este îndurător și credincios, drept și neprihănit, Cel Sfânt pe care oamenii și îngerii îl adoră. Dar Dumnezeu, așa cum îl văd psalmiștii, este de asemenea, și într-un mod unic, Dumnezeuul lui Israel. Dumnezeuul care S-a descoperit pe Sine lui Avraam, Isaac și Iacov, care a izbăvit poporul Israel prin Moise, care a încheiat un legământ cu ei și le-a dat țara făgăduinței, continuă să fie Dumnezeuul lui Israel, Domnul și Apărătorul poporului ales.

Având o concepție atât de înaltă despre Dumnezeu, nu este surprinzător că psalmiștii și-au găsit plăcerea lor cea mai mare și privilegiul lor supremul a se ruga lui Dumnezeu. În rugăciunile psalmiștilor găsim o sinceritate, o spontaneitate și un caracter nemijlocit care ne conving de faptul că, pentru ei, rugăciunea era o realitate de zi cu zi.¹⁴ Ei au crezut în providența Lui, s-au încrezut în prezența Lui, s-au bucurat în neprihănirea Lui, s-au bazat pe credințioșia Lui, au contat pe faptul că El este aproape. În rugăciunile lor, ei L-au lăudat, I-au cerut și au avut părtășie cu Dumnezeu și și-au găsit refugiul în timp de boală, de nevoie, de nenorocire și de batjocură în mâna Lui puternică sub care s-au și umilit. În viața de zi cu zi a comunității în care au trăit, comportamentul lor se caracterizează prin loialitate față de Dumnezeu, ascultare reverențioasă față de Lege, bunătate față de cei asupriți și prin bucuria de a se închina cu poporul înaintea lui Dumnezeu.¹⁵

În acest cadru al credinței și al ascultării, este dificil să înțelegem din punct de vedere moral *psalmii imprecativi* (*Psalmul* 35,1-8; 59; 69; 109). Rugăciuni similare izvorâte dintr-un duh de răzbunare se găsesc și în Ieremia 11,18 ș.urm.; 15,15 ș.urm.; 18,19 ș.urm.; 20,11 ș.urm. Ideea de bază în aceste pasaje din Psalmi, unde asupra dușmanilor sunt invocate blesteme și pedepse răzbunătoare, este exprimată în *Psalmul* 139,21 ș.urm., „Să nu urăsc eu, Doamne, pe cei ce Te urăsc [...] Îi privesc ca pe vrășmași ai mei”. Aceasta arată că „psalmiștii au fost motivați de un zel pentru Sfântul lui Israel care trebuie să plătească

¹¹ *Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), p. 1087.

¹² Pentru teologia Psalmilor, vezi, Jerome F. D. Creach, *Psalms (Interpretation Bible Studies)*, Westminster John Knox Press, 1998; James Luther Mays, *Psalms, Interpretation, A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Westminster John Knox Press, 1994, pp. 29-36; Walter Brueggemann, *The Message of the Psalms*, Fortress Press, 1985, pp. 25-51.

¹³ Vezi *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2005, p. 617.

¹⁴ Pr. Prof. Nicolae Neaga, „În fluxul fericirii – Psalmul 118”, în *Altarul Banatului*, an XXXVII, nr. 6, 1987, p. 32-37.

¹⁵ Diacon Prof. Dr. Chialda, „Legea lui Dumnezeu în psalmul 119”, în *Altarul Banatului*, an I, nr. 1-2, 1944, p. 35-41

oamenilor pentru faptele lor aici pe pământ, în prezenta ordine morală”¹⁶. Dincolo de blesteme găsim o recunoaștere a conducerii morale divine a lumii, o credință că înaintea lui Dumnezeu contează binele și răul și că, de aceea, judecățile trebuie să aibă loc în această ordine morală, la fel ca și harul. Prin urmare era natural ca omul ce nu păstra evlavie față de Lege, să se roage pentru distrugerea dușmanilor lui Dumnezeu prin judecată, deși creștinii care trăiesc acum sub dispensația harului se roagă pentru ca toți oamenii să fie mântuiți, cu toate că cred în continuare în realitatea unei judecăți care are loc acum, precum și într-o judecată viitoare.

Cum este de presupus, prima tema asupra căreia se cuvine să ne îndreptăm preocupările este învățătură despre Dumnezeu sau teologia psalmilor, în sens restrâns. În legătură cu această stau toate celelalte teme de doctrină sau morală. De reținut că elementele de baza ale teologiei psalmilor, adică ale învățăturii despre Dumnezeu, sunt de origine biblică. Psalmiștii n-au făcut altceva decât să se inspire din ceea ce Moise a scris în cărțile sale despre Dumnezeu, pe baza viziunilor ce le-a avut. Psalmii sunt rugăciuni, cântări de laudă sau cereri adresate acestui Dumnezeu revelat în rugul de foc ce nu se mistuia, sau pe Muntele Sinai în mijlocul fulgerelor și al tunetelor, ori în stâlpul de foc și norul luminos care i-au călăuzit pe evrei în toată vremea rătăcirii prin pustie. “Acesta este Dumnezeul nostru - va mărturisi psalmistul - care a încheiat legământul Său cu Avraam și jurământul Său cu Isaac... Care l-a trimis pe Moise robul Său și pe Aaron alesul Său” (Ps. 104, 7, 9, 25).

O altă temă esențială ce intră în alcătuirea a ceea ce numim doctrina Psalmilor este antropologia. După Dumnezeu și Mesia, omul este prezența cea mai frecventă în cei 150 de psalmi. Astfel “teologia” sau învățătură despre Dumnezeu se îmbină strâns cu “antropologia” sau învățătură despre om. Cum este înfățișat omul în Cartea Psalmilor ? De la început, trebuie să spunem că viziunea antropologică a autorilor de psalmi este cât se poate de elevată și echilibrată în același timp, omul fiind înfățișat ca o creatură plină de demnitate, dar și ca o ființă a cărei existență este limitată. Primul aspect este evidențiat în psalmul 8, 5-8, unde psalmistul, impresionat fiind de poziția înaltă hărăzită omului de către Dumnezeu exclamă, “Ce este omul că îți amintești de el și fiul omului că îl cercetezi pe el? L-ai micșorat cu puțin decât pe îngeri, cu mărire și cu cinste l-ai încununat pe el. L-ai pus pe dansul peste lucrul mâinilor Tale, toate le-ai pus sub picioarele lui”. Ideea avansată în acest text este aceea a sacerdoțiului uman, a menirii cu totul aparte a omului de a stăpâni și conduce cu înțelepciune și responsabilitate întreagă creație către destinul ei final.

Reversul acestei concepții optimiste este resemnarea în față caracterului efemer al existenței umane terestre. Un text aproape identic cu cel menționat anterior, dar cu evidențierea contrariului îl găsim în psalmul 143, 3-4 unde citim, “Doamne, ce este omul că Te-ai făcut cunoscut lui, sau fiul omului că-l socotești pe el? Omul cu deșertăciunea se aseamănă. Zilele iui că umbră trec”. Un loc similar avem în Ps. 102, 15-16, unde de asemenea stă scris, “Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului... Că vânt a trecut peste el și nu va mai fi și nu se va mai cunoaște locul sau”. Nu este vorba în aceste două locuri de pesimism ori descurajare în fața vieții ci, așa cum am mai spus, de o înțelegătoare privire asupra unor realități prea evidente pentru oricine. De altfel, psalmistul nu rămâne mult timp sub imperiul unei atări cugetări. Tocmai scurtimea vieții omenești îl determina să părăsească starea de reverie și să se gândească la multiplele îndatoriri care ne revin tuturor în această lume. Atitudinea umană în raport cu Legea și moralitatea nu este indiferentă autorilor Cărții Psalmilor. Omul drept este apreciat și slăvit pentru virtuțile sale, pe când cel nedrept este disprețuit și condamnat pentru fărâdelegile sale. Psalmul I prezintă în antiteză cele două

¹⁶ Vezi Walter Brueggemann, *Spirituality of the Psalms*, Fortress Press, 2001, pp. 58-75

categorii de oameni, fericindu-l pe bărbatul drept și temător de Dumnezeu și condamnându-l pe păcătos.¹⁷

Unul dintre factorii cei mai importanți în supraviețuirea națională a lui Israel a fost speranța mesianică.¹⁸ Această speranță este centrată în jurul reîntoarcerii epocii lui David, a cărui domnie în trecut a marcat epoca de aur în istoria lui Israel¹⁹; pe fundalul acesta trebuie privită speranța mesianică din cartea *Psalmlor*. Imaginea lui Mesia pe care o desprindem din cartea *Psalmlor* trebuie privită sub două aspecte.²⁰

1. În primul rând, întrucât Mesia trebuie să fie un descendent al dinastiei davidice, El trebuie să fie Regele în epoca mesianică. Cartea *Psalmlor* zugrăvește un *Rege* mesianic de origine divină, împotriva căruia națiunile se vor răzvrăti zadarnic (Ps 2). Epoca mesianică este zugrăvită în Ps 72, în timp ce în Ps 2 împărăția este descrisă ca o împărăție universală care îi aparține lui Dumnezeu, dar asupra căreia domnește Mesia, împreună cu Domnul.²¹ În Ps 110, Mesia este Împărat, Preot și Biruitor, care stă în slavă la dreapta lui Dumnezeu. Ps 45 vorbește despre stăpânirea eternă a lui Dumnezeu, în timp ce Ps 72 subliniază universalitatea domniei mesianice.²²

2. Dar, în cel de-al doilea rând, cartea *Psalmlor* pregătește, de asemenea, mințile oamenilor pentru a accepta ideea de Mesia care suferă.²³ *Isaia* 53 își găsește paralela în *Psalmi*. Unul lui Iahve, Regele-Preot al cărui tron va dăinui veșnic și a cărui domnie de pace și neprihănire va face ca națiunile să fie binecuvântate în El, trebuie să accepte o suferință îngrozitoare (Ps 22; 69, etc.).²⁴ Totuși, înainte ca Hristos să le interpreteze acești psalmi apostolilor, aceștia nu au fost considerați ca fiind psalmi mesianici (Lc 24,27-46). Numai după ce Domnul a luminat mințile ucenicilor, a început Biserica să înțeleagă semnificația acestor pasaje din *Psalmi* și să facă din cartea *Psalmlor* o carte de cântări și de rugăciuni a Bisericii.

Cap. 3 SPIRITUALITATEA PSALMILOR ÎN HERMENEUTICA PATRISTICĂ

Prin excelență, Sf. Vasile cel Mare s-a înscris în galeria admirabilă a Sfinților Părinți ca unul care a trasat coordonatele spiritualității creștine, o spiritualitate autentică care angajează integral omul într-un proces de desăvârșire și mântuire. Considerăm că este mai

¹⁷ Pr. prof. dr. Emilian Cornițescu, „Frumusețea spirituală a psalmilor în Omiliile Sfântului Vasile cel Mare”, p. 208.

¹⁸ Cf. W. L. Holladay, *The Psalms Through Three Thousand Years, Prayerbook of a Cloud of Witnesses*, Fortress Press, Minneapolis 1993, p. 67.

¹⁹ John Rogerson and Philip R. Davies, *The Old Testament World*, T& T Clark International, 2005, pp. 158-164.

²⁰ Vezi Diac. Prof. Dr., Em. Cornițescu, „Persoana lui Mesia și lucrarea Sa în lumina profețiilor vechi-testamentare”, în *Studii Teologice*, an XXXVII, nr. 9-10, 1985, p. 606-615.

²¹ Pr. Prof. Nicolae Neaga, „Împărăția păcii (Isaia 2, 4)”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an XXXIII, nr. 8-9, 1957, p. 569-574.

²² *Ibidem*.

²³ Vezi Pr. Prof., Nicolae Neaga, „Profețiile despre Hristos în preocupările Sfinților Părinți”, în *Altarul Banatului*, an II, 10-12, 1991, p. 7-10;

²⁴ Vezi Pr. Prof., Vl. Prelipcean, „Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament”, în *Studii Teologice*, an VI, nr. 1-2, 1954, p. 3-16; Pr. Prof., Nicolae Neaga, „Pacea în viziunea profeților”, în *Mitropolia Ardealului*, an XXVII, nr. 1-3, 1984, p. 123-128.

mult decât oportun să rezervăm un spațiu în lucrarea noastră Sf. Vasile cel Mare care a evidențiat poate mai bine ca oricine altcineva valoarea spirituală a Psalmilor.²⁵

Înainte de a reliefa valoarea spirituală a Psalmilor, considerăm că se impune, din punct de vedere metodologic, precizarea definiției spiritualității în orizontul creștin.

Relația noastră cu Dumnezeu, rugăciunea, întregul cult al Bisericii intră în sfera a ceea ce îndeobște circumscriem cu ajutorul noțiunii de „*spiritualitate*”, ba chiar sunt expresia cea mai aleasă a vieții spirituale.²⁶

„În uzul lingvistic actual, prin spiritualitate, derivată de la *spiritus* se înțelege în general ceea ce are de-a face cu viața interioară și preocupările spirituale, spre deosebire de ceea ce ține de sfera materială, corporală”²⁷. Cuvântul spiritualitate include aspecte ale civilizației, toată cultura și mai ales raportul omului cu Dumnezeu și cu semenii. Potrivit creștinismului, cuvântul „*spiritual*” trimite la Duhul Sfânt (*Spiritus Sanctus*). Spiritualitatea adevărată este o manifestare a Duhului Sfânt coborât în sufletul omenesc. Ea înseamnă subordonarea existenței omenești spiritului care dezvăluie ființei umane originea cerească a întregii existente și trasează itinerarul și scopul vieții spirituale. În cadrul creștinismului se poate vorbi de diferite spiritualități (ortodoxă, catolică, protestantă, etc.), dar și în afara creștinismului se pot diferenția marile spiritualități ale lumii. Subordonarea conștiinței a spiritului nostru suveranității infinite a Lui Dumnezeu înseamnă să trăim propria noastră spiritualitate. „Dacă cineva aude glasul Meu, Eu voi intra și voi cina cu el și el cu Mine”²⁸. Viața spirituală vine de sus. Ea este inaugurată de Dumnezeu însuși prin darul prezenței Sale și se dezvoltă în interiorul omului. Această semnificație foarte cuprinzătoare și totodată vagă a noțiunii de spiritualitate poate avea un efect negativ asupra înțelegerii creștine a vieții spirituale deoarece acum apar ca spirituale foarte multe lucruri care aparțin cu totul altor sfere.²⁹

Prin spiritualitate putem înțelege caracterul a ceea ce este spiritual dar și un ansamblu de idei ce caracterizează o colectivitate. În creștinism cele două idei formează un singur corp iar pericolul amintit, de a lua drept adevărate unele false spiritualități este înlăturat îndată ce ne adâncim în studiul spiritualității ortodoxe.

În vremea antichității creștine, deci și în epoca Sf. Vasile, Psaltirea era cartea de rugăciuni a creștinilor în cultul lor privat, dar și a Bisericii în cultul ei public.

Metoda de interpretare pe care o folosește Sf. Vasile cel Mare în această scriere însemnată a sa, este, în linii generale, cea literală. Marele Părinte nu caută sensuri ascunse în cuvintele psalmistului, decât acolo unde înțelesul alegoric este vădit pus în lumină de psalmistul însuși, cum se întâmplă în Psalmul 44, care este socotit ca un psalm direct mesianic de toată tradiția exegetică patristică reprezentată prin Sf. Atanasie cel Mare³⁰, Sf. Ioan Hrisostom³¹, Fer. Augustin³², etc. În acest chip exegeza Sf. Vasile cel Mare se stabilește

²⁵ Vezi Preot lect. Dr. Constantin Băjău, „Aspecte din viața creștinilor, oglindite în comentariul Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola către Coloseni”, în *Altarul Banatului*, an XVII, nr. 1-3, 2006, p. 24-23

²⁶ Ieromonah Gabriel Bunge, *Practica Rugăciunii Personale după Tradiția Sfinților Părinți sau Comoara în Vase de Lut*, traducere de Diac. Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 31; Philippe de Lignerolles, Jean-Pierre Meynard, *Histoire de la spiritualité chrétienne: 700 auteurs spirituels*, Editions de l'Atelier, 1996, p. 7.

²⁷ *Ibidem*, p. 31.

²⁸ Ap 3, 20.

²⁹ Gabriel Bunge, *op.cit.*, p. 31.

³⁰ *Expositiones in Psalmos*, Migne P.G., vol. XXVII, col. 59-591

³¹ *Omiliile la Psalmi*, p. 251.

³² *Enarrationes in Psalmos*, vol. XXXVI, col. 485.

pe linia celor mai sănătoase principii ermeneutice ale epocii patristice. De altfel, în comentariul său, Sf. Vasile cel Mare folosește comentariul înaintașului său Eusebiu de Cezarea, așa cum demonstrează până la evidență Garnier în *Prefatio* la opera Sf. Vasile cel Mare³³. Aceasta nu scade însă din valoarea lucrării de care ne ocupăm, ci dimpotrivă, relevă vasta cultură a autorului său.

Comentariul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare nu este de asemenea o lucrare filologică critică, așa cum a încercat să fie *Exapla* lui Origen, ci este o lucrare de răspândire a învățăturilor psalmilor în rândul credincioșilor simpli, dar dornici să-și însușească aceste învățături și să le aplice în viața lor zilnică, o tâlcuire meșteșugită a cuvintelor psalmistului. De altfel, aplicarea permanentă a cuvintelor psalmistului la viața de fiecare zi a creștinului este o caracteristică esențială a comentariului la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare. De aici și marea însemnătate a acestei lucrări pentru viața morală și socială a creștinilor.³⁴

Cap. 4 PSALMUL 50 - MATRICE A SPIRITUALITĂȚII ÎN ORIZONTUL TEOLOGIEI VECHIULUI TESTAMENT. SEMNIFICAȚIA POCĂINȚEI (TESHUBAH)

În acest capitol ne propunem să cercetăm semnificația pocăinței, ca mod ontologic de revenire la normalitatea vieții spirituale, în orizontul teologiei Psalmilor. Relevanța acestei problematice este mai mult decât necesară în demersul nostru științific, întrucât se înscrie ca element esențial în valorificarea spirituală a Psalmilor în trăirea creștină. În această ordine de idei, vom încerca să realizăm o corespondență cu elementele spiritualității creștine în scopul de a sublinia verificarea aceluiași exercițiu duhovnicesc care transpune pe om într-o relație personală cu Dumnezeu.

Psalmul 50, „Miluiește-mă Dumnezeule”, definește, fără doar și poate, măsura unei profunde spiritualități în care omul își verifică conștiința morală ca posibilitate de normalizare a vieții.

Rugăciunea *Yahwe Hanneni*³⁵ – *Doamne miluiește* poate fi descoperită cu ușurință în cele patru categorii consacrate de psalmi (de laudă, de implorare, didactici și liturgici). Având

³³Vezi *Homiliae in Psalmos*, PG, Vol. XXIX, col. 208-209.

³⁴Pr. Mihai Georgescu, „Idei morale și sociale în comentariul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare”, în *Studii Teologice*, an X, nr. 7-8, 1958, p. 464.

³⁵Sensul de bază al verbului *Hānan* din care provine forma imperativă *Hannē'ni* – *miluiește-mă* este acela de *a fi milostiv față de cineva* sau de *a avea milă de*, însă semnificațiile lui pot fi nuanțate. Verbul *hanan* este folosit în Scriptură cel mai frecvent la qal și hitpael. Forma qal are sensul de *a fi milostiv, a arăta îngăduință*, iar cealaltă presupune acțiunea de *a căuta îngăduință* la Dumnezeu (în cele mai multe situații) sau la oameni (cf. Fc. 42, 21). În ambele situații cuvântul *hanan* subliniază îngăduința în cadrul unei relații interpersonale. Aceasta poate face referire fie la o primire binevoitoare obișnuită sau la bunătate, fie la un favor special acordat: îndurare, milă sau generozitate. În cazul ultimei categorii, verbul exprimă de fiecare dată un act transcendental. Spre deosebire de verbul *hanan* care direcționează atenția asupra celui ce oferă milă, substantivul *Hēn* este orientat spre cel ce primește și spre ceea ce este dat. Sensul de bază al acestui termen este *har* sau *favoare*. Cu toate că cel de-al doilea înțeles este mai important decât cel dintâi (în iconomia demersului lucrării) fiindcă se referă la dispoziția pozitivă a unei persoane spre o alta aflată în nevoi sau suferință, nu putem neglija sub nicio formă celălalt sens. Din cele 69 de apariții ale lui *hen* în Scriptură, 43 sunt întâlnite în expresia *mā'cā' Hēn Bū'ēnē* – *a afla har/milă în ochii lui Dumnezeu* sau a unui om (cf. Fc. 6, 8; Is. 33, 13; 1 Rg. 20, 3 etc.). Corelarea conceptului *hen* cu cel de *chipl/ față* nu este întâmplătoare. În Cartea Psalmilor, Dumnezeu este rugat adesea să-și întoarcă fața spre oameni pentru a arăta milă (Ps. 24, 16; 85, 15, 118, 58). Așadar, arătarea feței include o dispoziție favorabilă față de o persoană, iar ascunderea ei vădește o stare de adversitate, ură sau dispreț. În cazul în care Dumnezeu își întoarce fața, rugămintele și strigătul după îndurare rămân fără răspuns sau izbăvirea întârzie să apară (Ps. 30, 23-24; 54, 1-2). Pentru mai multe amănunte privind originea și sensul pe care acest cuvânt îl are în Vechiul Testament vezi John Kohlenberger și James Swanson, *The Hebrew English Concordance to the Old Testament with the New International Version*, Zondervan Grand Rapids, Michigan,

în vedere faptul că în structura ei internă sintagma *Doamne miluiește* însumează ideea de preamărire a lui Dumnezeu și pe cea de implorare smerită a harului miluitor, aceasta a fost asumată într-un chip firesc de mentalul iudaic și ulterior a fost promovată atât în structurile educative, cât și în cele cultice. Același fenomen s-a petrecut și în creștinism, unde rugăciunea *Doamne miluiește*, care a fost preluată de scrierile neotestamentare, a fost asumată și folosită în vederea realizării unirii tainice cu Dumnezeu de întreaga spiritualitate creștină. În cele ce urmează vom expune într-o manieră sistematică modul în care această rugăciune a fost receptată în literatura de specialitate iudaică și creștină.

Cap. 5 RUGĂCIUNEA ÎN PSALMI - CONDIȚIA AUTENTICĂ A OMULUI ÎN RELAȚIA CU DUMNEZEU

Mulți psalmi constituie adevărate rugăciuni înălțate către Dumnezeu pentru binefacerile revărsate cu îmbelșugare peste poporul său (psalmii 45, 47, 65, 67, 75, 80, 97, 123, 125, 128, 149). Binefacerile dumnezeiești și acțiunea proniatoare ce se manifestă și către indivizi, în particular, sunt de asemenea evidențiate în psalmi de mulțumire precum psalmii 22, 33, 35, 90, 102, 115, 144, 145. În alți psalmi se aduce mulțumire pentru bogăția roadelor pământului (psalmii 64 și 84).³⁶

Rugăciuni de mulțumire pentru scăparea din necazuri și strâmtorări se exprimă în psalmii, 9, 17, 20, 29, 74, 106, 117, 120, 137, 143.³⁷ Marea milostivire dumnezeiască este lăudată în psalmul 102. Cel mai mare număr de psalmi sunt prin excelență rugăciuni de cerere ce pot fi folosite în orice împrejurare. Astfel sunt psalmii, 3, 4, 5, 7, 16, 25, 27, 30, 34, 40, 43, 51, 53, 54, 55, 58, 59, 63, 69, 85, 108, 124, 128, 139, 141, 142. Mulți psalmi îi vizează pe vrăjmașii lui Israel, care au invadat în nenumărate rânduri țara și au săvârșit multe nelegiuiri. Împotriva lor se cere răzbunarea dumnezeiască (psalmii 73, 78, 79, 82). În psalmii 19, 60, 119, 120, 140 se cer haruri speciale pentru felurite împrejurări ale vieții. Psalmul 11 este o rugăciune pentru scăparea din nevoi, iar psalmii 12, 87, 101, 122, 142 sunt cereri ale unui suflet în restriște. În alți psalmi se dă expresie dorinței sincere de a vedea sau a fi în preajma templului lui Dumnezeu (psalmii 41, 62, 83, 121). Psalmii de încredințare proriei dumnezeiești sunt următorii, psalmii 26, 46, 61, 70, 89, 90.³⁸

Dintre cărțile *Vechiului Testament*, cea mai aproape de inima tuturor și cea mai căutată a fost Psaltirea. Și pe bună dreptate, pentru că în Psaltire găsim răspuns multe din frământările firii omenești, iar sufletul răvășit de povara păcatului își află liniște și alinare.

Sfântul Ioan Gură de aur consideră *Psaltirea* drept o comoară de învățăături, o carte pe care oricine o poate cerceta. El zice, „Dacă ești sărac și din pricina sărăciei n-ai cu ce să-ți cumperi cărți, sau dacă ai cărți și n-ai timp să le citești, ia aminte, numai la răspunsurile psalmilor, pe care ai auzit aici, nu o dată, nu a doua oară, nu a treia oară, ci de foarte multe ori vei simți o mare mângâiere. Ai să vezi ce tezaur ne scoate la iveală această ascultare. Să

1998, p. 2854; Johannes Botterweck și Helmer Ringgren, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 5, trad. de David. E. Green, W. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1986, pp. 22-35; D. R. Ap-Thomas, „Some Aspects of the Root HNN in the Old Testament”, în *Journal of Semitic Studies* (1957), 2, pp. 128-148; W. F. Lofthouse, „Hen and Hesed in the Old Testament”, în *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* (1933), 51, pp. 29-35; William L. Reed, „Some Implications of HEN for Old Testament Religion”, în *Journal of Biblical Literature* (1954), 73, pp. 36-41.

³⁶ Drd. Macedon Petrescu, „Creația și providența în Cartea Psalmilor”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 3, 1986, p.78.

³⁷ Vezi Arhim. Gerasim Timuș, „Note și meditațiuni asupra Psalmilor”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XI, nr. 1, 1887, p. 44-70.

³⁸ Vezi Drd. Macedon Petrescu, „Despre rugăciune în cartea Psalmilor”, în *Studii Teologice*, an XXXV, nr. 9-10, 1984, p. 666-672.

nu-mi spună cineva, “înainte de explicarea lor nu le pot cunoaște puterea, căci chiar înainte de tălmăcire, ascultarea lor îi face înțeleși de oricine”³⁹.

În ceea ce ne interesează pe noi în această secțiune, cuprinsul psalmilor este variat, unii au caracter istoric, fac referiri directe sau indirecte la evenimentele trăite de popor sau de însuși creatorul lor (9, 10, 43, 48, 49, 72, 74, 77, 86, 88, 104, 105, 106, 107, 109, 113, 16, 135, 136) ; alții au caracter didactic-dogmatic, vorbesc despre atotputernicia lui Dumnezeu, manifestată la creație și despre grija pe care o poartă creaturilor Sale (103); alții au caracter moral, exprimă pocăința pentru păcatele săvârșite și imploră clemența divină (50)⁴⁰. Cei mai mulți însă, au caracter de rugăciune sub întreitul ei aspect, de laudă, de cerere și de mulțumire.

Cap. 6 PSALTIRI CELEBRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI VALORIFICAREA LOR SPIRITUALĂ

Țările Române au menținut legături strânse atât cu creștinii de rit latin, cât și cu cei de rit bizantin. Mulți călugări și ierarhi s-au refugiat, din pricina vicisitudinilor istoriei, în Țările Române. Domnitorii români au sprijinit politic, economic și cultural mănăstiri din Muntele Athos. De aici Sf. Nicodim, originar din Macedonia, născut din tată grec și mamă sârboaică, se refugiază în Țara Românească și zidește mănăstirile Vodița și Tismana. În mănăstirile românești numeroși caligrafi și miniaturiști se îndeletniceau cu copiatul manuscriselor necesare cultului divin. Larga circulație a acestor manuscrise românești și slavone este atestată și de păstrarea lor astăzi, la loc de mare cinste, în marile muzee din Moscova, Muntele Athos, Viena, Oxford, München, Siria și Ierusalim. Mănăstirile românești adăposteau adevărate biblioteci care, din păcate, s-au risipit. Multe manuscrise românești au fost recuperate din mănăstirile Neamț și Bistrița (din Țara Românească). Numeroși copiiști au fost preoți sau călugări care s-au ostenit cu transcrierea cărților de cult, și îndeosebi a Psaltirii. Însuși Nicodim era un călugăr cu o cultură aleasă și un talentat caligraf. În timpurile premergătoare apariției tiparului, arta caligrafiei ia un puternic avânt. Filip ieromonahul, Gavriil Urikovici sau Melantia din Leontopol sunt câțiva dintre caligrafi și miniaturiști români care au lucrat în țările sau pentru țările române⁴¹. Între caligrafi români îi amintim pe Atanasie Crimca, Teodor Mirișescu, Radu Drăghici sau Popa Ion Sârbu. Astăzi în Biblioteca Academiei Române se păstrează peste 80 de manuscrise ale Psaltirii în slavonă și română, dar foarte multe alte documente au ajuns la muzee și biblioteci străine. Este important să subliniem că textele cărților de cult au circulat în Țara Românească, Transilvania și Moldova cu mult înainte de întemeierea statelor feudale românești.

Psalmii au constituit un izvor de inspirație atât pentru literatura universală, cât și pentru literatura română. Ion Heliade Rădulescu remarcă importanța traducerii cărților sfinte pentru formarea limbii române. Textele biblice, odată traduse, au apărut într-un moment istoric pentru români, „Ne prezentăm cu Biblia în preziua pericolului”⁴².

CONCLUZII

Ca și celelalte scrieri vechi testamentare și Psaltirea este un dreptar religios-moral, valabil pentru toate timpurile, inclusiv cele din vremea noastră. Acești psalmi, inspirați de

³⁹Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Psalmi*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Doxologia, Iași, 2011, p. 13.

⁴⁰Vezi Pr. T. Negoită, *Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe*, București, 1940, p. 21-22.

⁴¹*Idem*, p. 35

⁴²I. H. Rădulescu, *Biblicele sau notiții istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1958, după Al. Andriescu *Psalmii în literatura română*, Editura Universității A. I. Cuza, Iași, 2004, p. 143

Dumnezeu, au o evidentă importanță pentru credincios din punct de vedere moral care cultivă pietatea și lupta împotriva păcatului. Fiind inspirați de Dumnezeu, toți psalmii ca și celelalte scrieri vechitestamentare, sunt pedagogi spre Hristos care, după Sf. Înviere, cât și în activitatea Sa publică de 3 ani și jumătate, a vorbit de multe ori de cele scrise despre El, pe lângă Legea lui Moise și prooroci (Luca 24, 44). Rătăcirile de azi se pot elimina dacă se cunosc și frumusețile spirituale duhovnicești ale psalmilor. Roadele respingerii credinței și a trăirii dezordonate fără Dumnezeu se văd prin impasul moral-social care se observă în toată Europa creștină. Această nocivitate religios-morală se răspândește ca o gripă care face multe victime în societatea văduvită de aceste repere creștine. Pentru limitarea sau eradicarea acestei gripe sociale, cel mai potrivit remediu este propovăduirea principiilor evanghelice și cele pe care le cuprinde cartea psalmilor care are un larg orizont pentru a extirpa răul din viața creștinilor.

Întoarcerea la credință de la rătăcirea omului modern se face prin cunoașterea valorilor creștine și prin gândire pozitivă care este nedespărțită de bine și dreptate socială. În acest context se numără îndeosebi mesajul psalmilor - adevărat izvor al virtuților pe care să le urmeze orice om al lui Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. EDIȚII ALE SFINTEI SCRIPTURI ȘI ALE VECHIULUI TESTAMENT

1. Alfred Rahlfs (Ed.), *Septuaginta. Id est Vetus graece iuxta LXX interpretes*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2004
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, diortosită de ÎPS Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003
3. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodox Române, București, 1989
4. K. Elliger et W. Rudolph (Eds.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1999
5. Robertus Weber (Ed.), *Biblia Sacra Iuxta Vulgatum Versionem*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994
6. *Septuaginta IV/I (Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziaștul, Cântarea cântărilor)*, Cristian Bădiliță et alii (coord.), Polirom, Iași, 2006.

B. LITERATURĂ PATRISTICĂ

7. Augustin, *Enarrationes in Psalmos*, *Patrologia Latina*, XXXVI, col.65-1028, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1865
8. Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, I, traducere din limba latină de Paul Găleşanu, Editura Științifică, București, 1998
9. Clement Alexandrinul, „Stromatele”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 5, trad. de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982
10. Clement Romanul, „Epistola a doua către Corinteni”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 1, trad. de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979
11. Fer. Ieronim, „Epistola către Marcel”, în *Epistole. Volumul 1*, Basilica, București, 2013
12. Fer. Ieronim, *Breviarium in Psalmos*, *Patrologia Latina*, XXVI, col. 821-1304, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1845
13. Fericitul Ieronim, *Comentariu la Cartea Profetului Iona*, Biblioteca Patristică, Seria Părinți Latini, trad. de Dan Batovici, Anastasia, București, 2004
14. Neaga, Nicolae, „Sfântul Ambrozie al Milanului: Psalmul 50. Traducere și prezentare” în *Altarul Banatului*, anul I (40), 1990, nr. 5-6, pp. 58-80
15. Origen, „De Principii”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 8, trad. de Dumitru Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982
16. Origen, *Omilii, comentarii și adnotări la Geneză*, trad. Adrian Muraru, Ed. Polirom, 2006
17. Saint Jerome, *Oeuvres completes, par l'Abbe Bareille*, tome XI, Paris, 1884
18. Sfântul Atanasie cel Mare, *Expositiones in Psalmos*, *Patrologia Graeca*, XXVII, col. 59-591, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1837

19. Sfântul Chiril al Alexandriei, „Comentariu la Evanghelia după Ioan”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 41, trad. de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000
20. Sfântul Chiril al Alexandriei, „Tâlcuirea psalmilor IV (30-40)”, trad. de Dumitru Stăniloae, în *Mitropolia Olteniei* (1990), 1-3
21. Sfântul Chiril al Alexandriei, „Tâlcuirea psalmilor VIII (50-62)”, trad. de Dumitru Stăniloae, *Mitropolia Olteniei* (1991), nr. 1
22. Sfântul Ciprian al Cartaginei, „Despre rugăciunea domnească”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 3, trad. de Nicolae Chițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981
23. Sfântul Grigorie de Nyssa, „Comentar la psalmul 6”, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, în *Altarul Banatului*, an II, nr. 7-9, 1991, p. 70-74
24. Sfântul Grigorie de Nyssa, „Despre viața lui Moise”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 29, trad. de Dumitru Stăniloae și Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982
25. Sfântul Grigorie de Nyssa, „La titlurile Psalmilor”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 30, trad. de Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998
26. Sfântul Ioan Gură de Aur, „Tâlcuiri la Psalmi. Tâlcuire la Psalmul 4”, trad. de Alexandru Mihăilă și Sabin Preda, în *Studii Teologice* (2008), nr. 1
27. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Ana. Omilii la Saul și David. Omilii la serafîmi*, trad. de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007
28. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Psalmi*, trad. de Laura Enache, Ed. Doxologia, Iași, 2011
29. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici despre pocăință și despre Sfântul Vavila*, în românește de Ștefan Bezdechi, Sibiu, 1938

30. Sfântul Irineu, *Adversus Haeresis, Patrologia Graeca* VII, col. 433-1225, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1857
31. Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, „Dialogul cu iudeul Tryfon”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 2, trad. de Olimp Căciulă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980
32. Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Cele două sute de capete despre cunoștința de Dumnezeu și iconomia întrupării Fiului, lui Dumnezeu. A doua sută a capetelor gnostice”, în *Filocalia*, vol. II, traducere de Pr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947
33. Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Comentariu la Psalmul 59”, trad. Pr. Marcel Hanceș, în *Altarul Banatului*, an XIV, nr. 10-12, 2003, p. 93-103
34. Sfântul Teofil al Antiohiei, „Trei cărți către Autolic”, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 2, trad. de Olimp Căciulă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980
35. Sfântul Vasile cel Mare, „Dumnezeu nu este autor al răului”, traducere de pr. prof. Ioan G. Coman în *Studii Teologice*, 1953, nr. 1-2, pp. 38-50
36. Sfântul Vasile cel Mare, *Homiliae in Psalmos, Patrologia Graeca*, XXIX, col. 207-468, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1857
37. Sfântul Vasile cel Mare, *Moralia, Patrologia Graeca*, XXXI, col. 700-890, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1857
38. Sfântul Vasile cel Mare, *Omiliae et sermones, Patrologia Graeca*, XXXI, col. 163-618, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1857
39. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri dogmatice si exegetice*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* 4, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București 2011
40. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri. Partea Întâi. Omilii la Psalmi*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, Vol. 17, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986

41. Teodoret de Cir, *Tâlcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai proorocului împărat David*, trad de. PS. Iosif al Argeşului, Ed. Sfânta Mănăstire Sfinţii Arhangheli, Petru Vodă, 2003
42. Teodoret de Cir, *Ερμηνεία ἐς τοὺς ΠΝ*, *Patrologia Graeca* LXXX, col. 857-1998, J. P. Migne (Ed.), Paris, 1864

II. DICȚIONARE, ENCICLOPEDII, LEXICOANE

43. *A Greek-English Lexicon of the Septuagint (Twelve Prophets)*, T. Muraoka (ed.), Peeters, Louvain, 1993
44. *A Patristic Greek Lexicon*, G. W. H. Lampe (ed.), Oxford at the Clarendon Press, 1961
45. *Concordanță biblică tematică*, Ed. Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000
46. Danielle Fouilloux, *Dicționar cultural al Bibliei*, Editura Nemira, 2006
47. *Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), traducere de Liviu Pop, John Tipei, Societatea Misionară Română Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995
48. *Dicționar Biblic*, traducere din limba franceza de Constantin Moisa, vol. 2, I-O, Editura Stephanus, București 1996
49. *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2005
50. *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Ralph P. Martin and Peters H. Davids (Eds.), InterVarsity Press, Downers Grove, 1997
51. *Dictionary of the Old Testament. Wisdom, Poetry, and Writings*, Tremper Longman III and Peter Enns (Eds.), Inter-Varsity, 2008
52. *Dictionnaire encyclopedique de la Bible*, ed. Pierre-Maurice Bogaert, Brepols, 1987
53. *Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (Ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge, 2000

54. *Encyclopedia Judaica*, Fred Skolnik (Ed.), vol. XVII, Macmillan, USA, 2007
55. Geoffrey Wigoder coordonator, *Enciclopedia Iudaismului*, Editura Hasefer, București, 2006
56. George Arthur Buttrick, *The interpreter's dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, Abingdon Press, Nashville, 1962
57. Gerhard Kittel (Ed.), *Theological Dictionary of the New Testament*, Eerdmans, Grand Rapids, 1976
58. H. F. W. Gesenius, *Gesenius Hebrew Grammar*, E. Kautzsch (ed.), Clarendon Press, London, 1910
59. *Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition*, Paul J. Achtemeier (Ed.), Harper San Francisco, New York, 1996
60. James Swanson, *Dictionary of Biblical Languages With Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)*, Logos Research Systems, Oak Harbor, 1997
61. Johannes Botterweck și Helmer Ringgren, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 5, trad. de David. E. Green, W. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1986
62. John Kohlenberger și James Swanson, *The Hebrew English Concordance to the Old Testament with the New International Version*, Zondervan Grand Rapids, Michigan, 1998
63. Jules Delapierre, *Dictionnaire des Concordances des Saintes Ecritures d'Apres la Version du Dr. Segond*, „pitié”, Lausanne, 1904
64. Katharine Sakenfeld (Ed.), *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 2, Abingdon Press, Nashville, 2008
65. Lect. univ. Laurențiu Ionescu, *Dicționarul studentului. Ebraic-Român. Român-Ebraic. Limba ebraică biblică*, Ed. Societății Biblice Interconfesionale din România, 2006

66. Maurice Cocagnac, *Simboluri biblice. Lexic Teologic*, trad. Mihaela Slăvănescu, Ed. Humanitas, București, 1997
67. *New Catholic Encyclopedia Thomson in association with The Catholic University of America*, Washington DC, vol. 13, 2006
68. Pr. dr. Ioan Mircea, *Dicționar al Noului Testament A-Z*, București, 1984
69. Pr. prof. dr. Ioan Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981
70. Pr. Prof. Dr. Petre Semen, *Limba ebraică biblică*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001
71. Robert L. Harris (Ed.), *Theological Wordbook of the Old Testament*, Mitropolia Olteniei, Moody Press, Chicago, 1999
72. Sylvie Anne Goldberg, *Dicționar enciclopedic de iudaism*, Editura Hasefer, București, 2000
73. *The Anchor Bible Dictionary*, Volume 2, D-G, David Noel Freedman (Ed.), Doubleday, 1992
74. *The Encyclopedia of Jewish Life and Thought*, Chaim Pearl (Ed.), Carta Jerusalem, 1996
75. *The Oxford Guide to Ideas and Issues of the Bible*, ed. Bruce M. Metzger and Michael D. Coogan, Oxford University Press, 2001
76. *Theological Dictionary of the Old Testament*, Edited by G. Johannes Botterweck, Helmer Ringgren and Heinz-Josef Fabry, vol. XI, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2003
77. *Theological Dictionary of the Old Testament*, Edited by G. Johannes Botterweck and Helmer Ringgren, vol. V, 1986
78. *Theological Dictionary of the Old Testament*, G. Johannes Botterweck et alii (Eds.), vol. IX, Michigan Cambridge, U. K, 2004

79. *Vine's Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words*, Thomas Nelson Inc., Nashville, 1996,
80. Warren Baker, *The Complete Word Study Dictionary: Old Testament*, AMG Publishers, Chattanooga, 2003
81. William Gesenius, *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament (Including the Biblical Chaldee)*, translated by Edward Robinson, D.D., Published by Crocker and Brewster, 1844
82. *Vocabulaire Biblique*, publie sous la direction de Jean-Jacques von Allmen, Delachaux & Niestle S.A., Neuchatel, Paris, 1956

III. LUCRĂRI, STUDII, ARTICOLE

83. Abrudan, D., „Dreptatea și pacea în Cartea Psalmilor”, în *Studii Teologice*, 1963, nr.7-8, p.415-426
84. Abrudan, Pr. Prof. Dr. D. și Diac. Prof. Dr. Emilian Cornițescu, *Arheologie Biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994
85. Abrudan, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Cartea Psalmilor în spiritualitatea ortodoxă*, în „Studii Teologice, nr. 7-8, 1985
86. Abrudan, Pr.Prof.Dr. Dumitru, *Cărțile didactico-poetice*, Editura Universității “Lucian Blaga”, Sibiu, 2001
87. Anania, Bartolomeu V., *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2001
88. Anderson, Hugh & Lawrence E. Toombs, *Wisdom literature and poetry*, Nashville, 2003
89. André Dupont-Sommer, „Commentaire de Nahum”, în *La Bible. Écrits intertestamentaires*, Paris, 1987

90. Andriescu, Alexandru, *Psalms in Romanian literature*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2004
91. Baars, W., *Psalms of Solomon*, Leyde, 1972
92. Baba, Pr. Lect. Drd. Teodor, „Exegeza Sfintei Scripturi preocupare majoră a Sfinților Trei Ierarhi”, în *Teologia*, an III, nr. 1-2, 1999, p. 107-118
93. Baba, Pr. Lect. Drd. Teodor, „Universalitatea mântuirii, reliefată, cu precădere, în profețiile mesianice al Vechiului Testament”, în *Teologia*, an X, nr. 3, 2006, p. 10-18
94. Baba, Pr. Lect. Drd., „Frumusețea și bogăția de idei religios-morale și sociale cuprinse în cărțile didactico-poetice ale Vechiului Testament”, în *Teologia*, an VII, nr. 3-4, 2003, p. 37-44
95. Balentine, S. E., *A Description of the Semantic Field of Hebrew Words for „Hide”*, VT 30, 1908
96. Barbu-Bucur, Prof. Dr. Sebastian, „Cântarea de cult în Sfânta Scriptură și Sfânta Scriptură în cântările Bisericii Ortodoxe”, în *Studii Teologice*, an XL, nr. 5, 1988, p. 86-102
97. Barr, J., *Theophany and Antropomorphism in OT*, Congress Volume, Oxford, 1959
98. Barton, John and John Muddiman, *The Oxford Bible Commentary*, Oxford University Press, 2001
99. Barucq, A., *L'expression de la language divine et de la pierre dans la Bible et Egypte*, Cairo, 1962
100. Basarab, Mircea, „Psalmul 50 (51). Ideea de rugăciune și jertfă”, în *Studii Teologice* (1961), 7-8
101. Basarb, Pr. Prof. Mircea, *Ermineutica Biblica*, Editura Episcopiei Ortodoxe Romane, Oradea, 1997

102. Băjău, Preot lect. Dr. Constantin, „Aspecte din viața creștinilor, oglindite în comentariul Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola către Coloseni”, în *Altarul Banatului*, an XVII, nr. 1-3, 2006, p. 24-23
103. Băltăceau, Francisca și Monica Broșteanu, „Introducere la Psalmi”, în *Septuaginta IV/1. Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziaștul, Cântarea Cântărilor*, Cristian Bădiliță (ed.), Ed. Polirom, București/Iași: 2006
104. Belu, Pr. prof. D. I., „Inimă curată”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1952
105. Bentsch, I. B., *David roi d'Israel*, trad. în limba franceză de J. Marty, Paris, 1935
106. Bercea, Dorin, *Versificări românești și slave ale Psaltirii*, Editura Junimea, Iași, 2004
107. Bernardi, J., *La prédication des Pères Cappadociens*, Paris, 1968
108. Bianu, I., *Psaltirea Scheiana (1482) Textul în facsimile și transcriere*, Editura Academiei Române, București, 1889
109. Bianu, Ion și Nerva Hodoș, *Bibliografie românească veche. 1508-1830*, Editura Academiei Române, București, 1903
110. Bianu, Prof. I., *Dosoftei Mitropolitul Moldovei. Psaltirea în versuri publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673*, Editura Academiei Române, București, 1887
111. Bindiu, Olivian, „Psalmii și legătura lor cu cultul divin ortodox”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1987, nr. 9-10, p.177-179
112. Bogdaproste, Doctorand, Gheorghe, „Valoarea morală-socială a cărții Psalmilor”, în *Studii Teologice*, an XXII, nr. 1-2, 1970, p. 104-117
113. Bratcher, Robert, *A Translator's Handbook on the Book of Psalms*, United Bible Societies, New York, 1991
114. Braun, H., *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 43 (1950), p. 1-54
115. Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, *Curs de Dogmatică*, Sibiu, 1996

116. Briggs, Charles A. și Emilie G. Briggs, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Psalms*, vol. 1, C. Scribner's Sons, New York, 1906
117. Brown, Raymond și Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, *Introducere și comentariu la Sf. Scriptură*, Galaxia Gutenberg, 2005
118. Brueggemann, Walter, *Spirituality of the Psalms*, Fortress Press, 2001
119. Brueggemann, Walter, *The Message of the Psalms*, Fortress Press, 1985
120. Bucevschi, Diac. prof. O., „Rugăciunea la Sfântul Apostol Pavel”, în *Mitropolia Olteniei*, an. XII, nr. 3-4, 1960
121. Bunge, Ieromonah Gabriel, *Practica Rugăciunii Personale după Tradiția Sfinților Părinți sau Comoara în Vase de Lut*, traducere de Diac. Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1996
122. Cales, J., *Le Livre des Psaumes*, Paris, 1936
123. Calis, Jean, *Le livre des psaumes*, traduit et commenté, Paris, 1936
124. Candrea, A., *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII*, București, 1916
125. Caquot, André, „Légende hébraïque de Melkisédeq”, în *La Bible. Écrits intertestamentaires*, Paris, 1987
126. Castelino, G., *Le lamentazioni individuali e gli inni, in Babilonia e in Israele*, Torino, 1939
127. Causse, A., *Les plus vieux chants de la Bible*, Paris, 1926
128. Călin, Diac. Drd. Taloș, „Vechiul Testament în cultul Bisericii”, în *Revista Teologică*, an XVI, nr. 1, 2006, p. 43-67
129. Călinescu, George, *Istoria Literaturii române*, Editura Minerva, București, 1986
130. Chialda, Diacon Prof. Dr., „Legea lui Dumnezeu în psalmul 119”, în *Altarul Banatului*, an I, nr. 1-2, 1944, p. 35-41

131. Chialda, Diacon Prof. Dr., „Patimile și jertfa Mântuitorului după Vechiul Testament”, în *Altarul Banatului*, an I, 5-6, 1944, p. 196-202
132. Chialda, Mircea, „Despre Psaltire: conținutul, frumusețea, valoarea ei pentru credincioșii din orice timp, carte de cult”, în *Glasul Bisericii* (1964), 7-8
133. Chiricescu, Constantin, „Despre Psaltire”, *Biserica Ortodoxă Română* (1915), 1
134. Chițescu, Nicolae, „Studiu introductiv: Ritualul rugăciunilor și psalmilor de noapte. Despre norma canonică a rugăciunii și psalmilor zilnici”, în Sf. Ioan Casian, „Așezămintele mănăstirești”, *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, trad. de Vasile Cojocaru și Dumitru Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990
135. Ciobârcă, Teofilact, „Meditație despre folosul duhovnicesc al citirii psaltirii”, în *Teologie și Viață* (1993), 1-3
136. Ciuchindel, C., *Psaltirea Hurmuzachi*, transliterație, prefață și note, București, 1977
137. Clarke, Adam, *Clarke's Commentary: Psalms*, Ages Software, Albany, 1999
138. Cocagnac, Maurice, *Simboluri Biblice - lexic teologic*, traducerea din franceză de Michaela Slăvescu, Editura Humanitas, București 1997
139. Cohen, Abraham, *Talmudul*, trad. de C. Litman, Ed. Hasefer, București, 2002
140. Cohen, Rabin Șear Iașuv, „Ierusalimul în cartea Psalmilor”, în *Teologie și Viață*, an VIII (LXXIV), nr. 5-12, 1998
141. Constantin, Lacea, *Copiștii Psaltirii Șcheiene*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1924
142. Constantinescu, Alexandru, „Sfânta Liturghie și Cartea Psalmilor”, în *Glasul Bisericii* (1969), 1-2
143. Corbu, Ieromonah lect. Agapie, „Principii de exegeză biblică în tratatul ‘La titlurile psalmilor’ al Sf. Grigorie de Nyssa”, în *Altarul Banatului*, an X, 10-12, 1999, p. 15-22

144. Cornițescu, Diac. Prof. Dr., Em., „Persoana lui Mesia și lucrarea Sa în lumina profețiilor vechi-testamentare”, în *Studii Teologice*, an XXXVII, nr. 9-10, 1985, p. 606-615
145. Cornițescu, Pr. prof. dr. Emilian, „Frumusețea spirituală a psalmilor în Omiliile Sfântului Vasile cel Mare”, în *Studii biblice*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2015
146. Cornițescu, Pr. prof. univ. dr. Emilian, „Rolul și importanța Psaltirii pentru Studiul Vechiului Testament”, în *Studii biblice*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2015
147. Costinescu, Mariana, *Codicele Voronețean*, Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic, Editura Minerva, București, 1981
148. Courtonne, Yves, Saint Basile, *Homelies sur la richesse*, ed. critique et exegetique, Paris 1935
149. Craigie, Peter, „Psalms 1-50”, în *Word Biblical Commentary* 19, Word Inc., Dallas, 2002
150. Creach, Jerome F. D., *Psalms (Interpretation Bible Studies)*, Westminster John Knox Press, 1998
151. Demetrescu, Dragomir, „Analiza alfabetică a Psalmului 50”, în: *Biserica Ortodoxă Română* (1896), 8
152. Demetrescu, Dragomir, „Psalmul 50 – Studiu exegetico-biblic (I)”, în: *Biserica Ortodoxă Română* (1895), 9, 11, 12
153. Demetrescu, Dragomir, „Psalmul 50. Studiu exegetico-biblic (II)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XIX, nr. 11, 1985, p. 728-738
154. Demetrescu, Dragomir, *Explicarea Psalmului 50. Studiu exegetico-biblic*, București, 1897
155. Dhorme, E., *L'emploi metaphorique des noms des parties du corps en hebreu et akkadien*, 1921

156. Dragomir, Neculai, „Studiu istorico-liturgic privind textele biblice din cărțile de cult ale Bisericii Ortodoxe”, în *Studii Teologice* (1981), 3-4
157. Dupont-Sommer, A., „Livre des Benedictions, 5,25-26”, în *La Bible. Écrits inter-testamentaires*, Paris, 1987
158. Edmond, Jacob, *Les Themes essentiels d'une Theologie de l'Ancien Testament*, 1965
159. Eerdmans, B. D., *The Hebrew Book of Psalms*, 1947
160. Emerton, J.A., *Journal of Theological Studies*, 18 (1967), pp. 372-406
161. Erbiceanu, Constantin, „Continuarea explicării Psalmului 50 de Sf. Ioan Hrisostom”, în *Biserica Ortodoxă Română* (1909), 2
162. Fabre, V., „La prophétie des Psaumes selon Augustin” în *Connaissance des Pères de l'Eglise*, 101, 2006
163. Fiedrowicz, M., *Psalmus vox totius Christi. Studien zu Augustins „Enarrationes in Psalmos”*, Friburg, 1997
164. Fillion, L. Cl., *La Sainte Bible. Commentee d'apres la Vulgate et les textes originaux*, tome IV, Paris, 1924
165. Flack, Elmer, „The Concept of Grace in Biblical Thought,” în: *Biblical Studies in Memory of H. C. Allen*, Jacob M. Myers (ed.), J. J. Augustin, New York, 1960
166. Flacon, Albert, *Universul cărților*, Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, traducere de Radu Berceanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976
167. Frankerbey, W., *Die Datierung der Psalmen Salomos*, Giessen, 1896
168. Frey, J.B., *Apocryphes. Dictionnaire de la Bible*, Supplément, Paris, 1928
169. Galeriu, Pr. Constantin, „Sensul creștin al pocăinței”, în *Studii Teologice*, XIX (1967), 9-10
170. Gebhardt, Oscar von, *Die Psalmen Solomo's*, Leipzig, 1895

171. Georgescu, Pr. Mihai, „Idei morale și sociale în comentariul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare”, în *Studii Teologice*, an X, nr. 7-8, 1958
172. Geradon, B., *La coeur, la bouche, les mains, Essai sur une scheme biblique*, BVC, 1/4, 1953
173. Gerstenberg, Erhard, *Psalms*, vol. 1, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1988
174. Gerstenberger, E., “The Psalms”, în J. H. Hayes, *Old Testament Form Criticism*, Trinity University Press, 1974. pp. 179-223
175. Gressmann, H., *The Psalmistes*, editată de D. C. Simpson, Oxford, 1926
176. Gross, Jules, *The Divinization of the Christian According to the Greek Fathers*, A & C Press, 2003
177. Guette, Fred, “Amos the prophet: a meditation on the richness of justice”, în *Jewish Bible Quarterly*, vol. 36, nr. 1, 2008
178. Gunkel, H., *The Psalms*, Facet Books, 1967
179. Gunkel, Hermann & Joachim Begrich, *Einleitung in die Psalmen*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1933
180. Hadot, Pierre & Marius Cordier, *Ambroise de Milan: Apologie de David*, „Sources Chretiennes”, nr. 239, Paris, 1977, pp. 70-189
181. Hann, R.H., *The Manuscript History of The Psalms of Solomon*, Chico, 1982
182. Harl, Marguerite et alii, *Septuaginta de la iudaismul elenistic la creștinismul vechi*, trad. Mihai Valentin Vladimirescu, Ed. Herald, București, 2007
183. Harris, J.R. and A.Mingana, *The Odes and Psalms of Solomon*, I-II, Manchester, 1916-1920
184. Heiler, Fr., *La Priere*, traduit par Et. Kruger et J. Marty, Paris, 1931
185. Holladay, W. L., *The Psalms Through Three Thousand Years, Prayerbook of a Cloud of Witnesses*, Fortress Press, Minneapolis 1993

186. Humbertclaude, P., *La doctrine ascetique de Saint Basile de Cezaree*, Paris, 1932
187. Hymer, Sharon, "Therapeutic and Redemptive Aspects of Religious Conession", în *The Journal of Rural Health*, vol. 34, nr. 1, 1995
188. *Introduction a la Bible*, Edition nouvelle, tome II, *Introduction critique a l'Ancient Testamenti*, sous la direction de Henri Cazelles, Paris, 1973
189. Ionescu, Pr. I., „Sfânta Ortodoxie în lumina mesajului psalmului 18 (19)”, în *Ortodoxia*, an XLI, nr. 4, 1989
190. Isvoranu, Alexandru, „David – chip al pocăinței”, în *Mitropolia Olteniei* (1995), 3-4
191. Isvoranu, Alexandru, „Introducere în Psalmul 50” în *Mitropolia Olteniei* (1996), 1-6
192. Isvoranu, Alexandru, „Profetul Natan și regele David”, în *Mitropolia Olteniei* (1995), 1-2
193. Isvoranu, Alexandru, *Comentariu la Psalmul 50*, Ed. Sitech, Craiova, 1999
194. Jacquet, Louis, *Les Psaumes et le coeur de l'homme: Étude textuelle, littéraire et doctrinale*, vol. 1, Duculot, Gemboux, 1975
195. Jarpălău, Pr. Drd., Gheorghe, „Temeiuri vechi-testamentare pentru colaborarea și împăcarea dintre oameni”, în *Studii Teologice*, an XXXVII, nr. 9-10, 1985, p. 699-710
196. Johnson, R., *Aspects of the Use of the Term panîm in the OT*, FSO, Eissfeldt, 1947
197. Josephus, Flavius, *Antichități iudaice*, vol. 2, București, Edit. Hasefer, 2001
198. Josephus, Flavius, *Istoria războiului Iudeilor împotriva Romanilor*, București, Edit. Hasefer, 1997
199. Kamenetski, S., *Hathehiloah Schelomo*, Haschiloah, Literarisch-wissenschaft liche, Monatschrift, 13, Krakau, 1913
200. Keel, Othmar and Christoph Uehlinger, *Gods, Goddesses, and Images of God in Ancient Israel*, Fortress Press, 1988

201. Kraus, H.J., *Theology of the Psalms (Continental Commentaries)*, Augsburg Fortress, 1986
202. Kuen, Alfred, *Cum să interpretăm Biblia*, trad. Constantin Moisa, Ed. Stephanus, 2002
203. Kuhn, K.G., *Die älteste Textgestalt der Psalmen Salomos*, Stuttgart, 1937
204. La Bonnardière, A.M., *Saint Augustin et la Bible*, Paris, 1986
205. Lambert, David, "Fastings as a Penitential Rites A Biblical Phenomenon?", în *Harvard Theological Review*, vol. 96, nr. 4, 2003
206. Lignerolles, Philippe de & Jean-Pierre Meynard, *Histoire de la spiritualité chrétienne: 700 auteurs spirituels*, Editions de l'Atelier, 1996
207. Lofthouse, W. F., „Hen and Hesed in the Old Testament”, în *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* (1933), 51
208. Lubac, Henri De, *Drama umanismului ateu*, trad. de Cornelia Dumitru, Ed. Humanitas, București, 2007
209. MacDonald, William, *Comentariul biblic al credinciosului. Vechiul Testament*, trad. Doru Motz, CLV, Ed. Lampadarul de Aur, Oradea, 2002
210. May, Gaston, *Elements de Droit Romain*, Paris, 1920
211. Mays, James Luther, *Psalms, Interpretation, A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Westminster John Knox Press, 1994
212. Mălăești, Pr. Popescu, „Scurte studii introductive în literatura biblică a Vechiului Testament”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1924, nr. 2
213. Mârza, Eva, Anton Rus, *Bibliografia cărților blăjene de la începuturile tipografiei până la anul 1948*, Editura Buna Vestire, Blaj 2004
214. Mârza, Eva, *Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702*, Editura Imago, 1998

215. Menegoz, Ferniand, *Le probleme de la priere, Principe d'une revision de Methode theologique*, Paris, 1932
216. Mihăilă, G., Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Editura Tineretului, București, 1969
217. Miller, P. D., "Trouble and Woe, Interpreting the Biblical Laments", în *Interpretation*, 1983, pp. 32-45
218. Moldovan, Pr. Prof. Dr., Ilie, „Îndreptare și îndumnezeire în Cartea Psalmilor”, în *Studii Teologice*, an XLI, nr. 3, 1989, p. 3-11
219. Montefiore, C.G., "Rabbinic conceptions of repentance", în *Jewish Quarterly Review*, January, vol XVI, 1904
220. Movers, G., *Apokryphen Literatur* apărut în "Kirchen-Lexikon oder Encyklopädie der Katholischen Theologie", I, p. 339-341
221. Mowinckel, S., *He That Cometh*, Nashville, 1954
222. Mowinckel, S., *The Psalms in Israel's Worship*, 1962
223. Neaga, Pr. Prof. Nicolae, „Împărăția păcii (Isaia 2, 4)”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an XXXIII, nr. 8-9, 1957, p. 569-574
224. Neaga, Pr. Prof. Nicolae, „În fluxul fericirii – Psalmul 118”, în *Altarul Banatului*, an XXXVII, nr. 6, 1987, p. 32-37
225. Neaga, Pr. Prof. Nicolae, „Pacea în viziunea profeților”, în *Mitropolia Ardealului*, an XXVII, nr. 1-3, 1984, p. 123-128
226. Neaga, Pr. Prof. Nicolae, „Textele psalmilor mesianici în lumina scrierilor Sfinților Părinți”, în *Mitropolia Ardealului*, an I, 3-4, 1956
227. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Idea de mântuire în Vechiul Testament”, în *Glasul Bisericii*, an XIX, nr. 9-10, 1960, p. 742-752
228. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Iisus Hristos în Vechiul Testament”, în *Mitropolia Banatului*, an XXXVII, 5, 1987, p. 15-22

229. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Miluiește-mă Dumnezeu!...”, explicarea Psalmului 50”, în *Glasul Bisericii*, an XLVIII, nr. 4-5, 1989, p. 19-22
230. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Profețiile despre Hristos în preocupările Sfinților Părinți”, în *Altarul Banatului*, an II, 10-12, 1991, p. 7-10
231. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Dreptate și pace. Aspecte biblice”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an LXIV, nr. 5, 1988, p. 11-17
232. Neaga, Pr. Prof., Nicolae, „Valoarea spirituală a Vechiului Testament”, în *Mitropolia Ardealului*, an XI, nr. 9-10, 1966, p. 574-590
233. Necula, Pr. Asist. Drd. Constantin, „Calea virtuții. Pedagogia Psaltirii în exegeza la Psalmi a Sfinților Vasile cel Mare și Ambrozie al Mediolanului și a Fericitului Augustin”, în *Revista Teologică*, an X, nr. 3-4, 2000, p. 182-191
234. Negoită, Athanase, „Psalmii în cultul Vechiului Testament”, în *Glasul Bisericii* (1965), 12
235. Negoită, Athanase, *Istoria religiei Vechiului Testament*, Editura Sophia, București, 2005
236. Negoită, Athanase, *Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe*, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1940
237. Negoită, Pr. Dr. T., *Psalmii biblici și psalmii babilonieni*, București 1944
238. Negoită, Preot Lector At., „Psalmii în cultul Vechiului Testament”, în *Glasul Bisericii*, an XXIV, nr. 11-12, 1965
239. Negoită, T., *Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe*, București, 1940
240. Olariu, Iuliu, *Explicarea Psalmilor din Orologiu*, f. ed., Caransebeș, 1899
241. Onciul, Isidor, *Cartea Psalmilor*, traducere și explicare, Cernăuți, 1898
242. Onciul, Isidor, *Cartea Psalmilor. Traducere și explicare făcute după textul masoretic*. Redactată de prof. dr. Emilian Voiutschi, 1898
243. Oșlobanu, Nicolae, *Studiu introductiv asupra Cărții Psalmilor*, Iași, 1900

244. Panaïtescu, P.P. *„Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.”*, vol. I. Editura Academiei Române, 1959
245. Panaïtescu, P.P., *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2003
246. Perrot, Charles, „Cântarea imnică la evrei și la creștinii secolului I”, în *Teologie și Viață*, an XIII (LXXIX), nr. 1-6, 2003, p. 270-283
247. Petercă, Vladimir, *Mesianismul în Biblie*, Ed. Polirom, 2003
248. Petit, J. A., *La Sainte Bible avec commentaire*, tom. III, Arras, 1890
249. Petrescu, Teodosie, *Cartea Psalmilor și importanța ei în viața pastoral-misionară a Bisericii*, Constanța, 2008
250. Petrescu, Teodosie, *Cartea Psalmilor și importanța ei în viața pastoral-misionară a Bisericii*, „Ovidius” University Press, Constanța, 2001
251. Plămădeală, Dr. Antonie, „Biblia de la 1936”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr.3-4/ 1979
252. Pop, Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremurile noastre*, Sibiu, 1838, Studiu introductiv, note, rezumat și indice de Eva Mârza și Iacob Mârza, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1995
253. Popescu, Gabriel, „Psalmii în predica Fericitului Augustin”, în *Studii Teologice*, an XV, nr. 3-4, 1963, p. 155-172.
254. Popescu-Mălăiești, Diac. Dr. I., „Psalmii”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XXVIII, nr. 6, 1904, p. 653-670
255. Popescu-Mălăiești, Ioan, „Psalmii (31)”, în *Biserica Ortodoxă Română* (1907), nr. 6
256. Popescu-Mălăiești, Ioan, „Psalmii în cultul creștin”, în *Biserica Ortodoxă Română* (1924), nr. 6

257. Popescu-Mălăiești, Ioan, „Scurte studii introductive în literatura biblică a Vechiului Testament. Psalmii”, în *Biserica Ortodoxă Română* (1924), nr. 4
258. Prelipcean, Pr. Prof. Vl., „Idei despre pietate în Vechiul Testament”, în *Studii Teologice*, an IV, nr. 1-2, 1952, p. 15-24
259. Prelipcean, Pr. Prof. Vladimir și Pr. Prof. Nicolae Neaga, *Studiul Vechiului Testament*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003
260. Prelipcean, Pr. Prof., Vl., „Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament”, în *Studii Teologice*, an VI, nr. 1-2, 1954, p. 3-16
261. Prigent, Pierre, „Pièges de la femme”, în *La Bible. Écrits intertestamentaires*, Paris, 1987
262. Prigent, Pierre, „Psaumes de Salomon”, în *La Bible. Écrits intertestamentaires*, Paris, 1987
263. *Psaltirea de la Alba Iulia 1651, tipărită acum 350 de ani sub păstorirea lui Simion Ștefan, Mitropolitul Ardealului și văzând acum din nou lumina tiparului cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei*, Editura Reîntregirea, 2001
264. Radu, Prot. Dr. Simion, „Pocăința în religiile precreștine”, în *Mitropolia Ardealului*, an X, nr. 4-6, 1965, p. 329-347
265. Reed, William L., „Some Implications of HEN for Old Testament Religion”, în *Journal of Biblical Literature* (1954), 73, pp. 36-41
266. Reed, William, „Some Implications of HEN for Old Testament Religion,” în *Journal of Biblical Literature* (1954), 73
267. Ringgren, H., *The Faith of the Psalmists*, 1963
268. Robinson, G., „The Idee of Rest in the OT and the Search for the Basic Character of the Sabbath”, în *Zeitschrift für die attestamentliche Wissenschaft*, Giessen, Berlin, 92, 1980

269. Rogerson, John and Philip R. Davies, *The Old Testament World*, T& T Clark International, 2005
270. Rondeau, M.-J., *Les Commentaires patristiques du Psautier (IIIe-Ve siècles)*, Rome, 1982-1985
271. Rosen, Rabin, David, „Mântuirea și răscumpărarea în literatura profetică și în psalmi”, în *Teologie și Viață*, an VIII (LXXIV), nr. 5-12, 1998, p. 68-75
272. Ryle, H.E. and M.R. James, *Psalms of the Pharisees, Commonly Called the Psalms of Solomon*, Cambridge, 1895
273. Sakenfeld, Katharine, *The Meaning of hesed in the Hebrew Bible: A New Inquiry*, Scholars Press, Missoula, 1978
274. Sava, Pr. Viorel, *Taina mărturisirii în riturile liturgice actuale*, Ed. Trinitas, Iași, 1999
275. Savonarole, Jerome, *Derniere Meditation*. Traduite et presentee par Charles Journet, Fribourg, 1943
276. Schaefer, Konrad, *Psalms*, The Liturgical Press, Collegewille, 2001
277. Schmidt, Hans, *Die Psalmen*, Tübingen, 1934
278. Schultz, Samuel J., *Călătorie prin Vechiul Testament*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2001
279. Scultz, John, *Commentary to the Book of Jeremiah*, Published by Bible-Commentaries, 2008
280. Semen, Pr. Petre, *Așteptând mântuirea*, Iași, 2000
281. Semen, Pr. Petre, *Introducere în teologia biblică a Vechiului Testament*, Iași, 2008
282. Semen, Pr.Prof.Dr. Petre, *Introducere în teologia profeților scriitori*, Ed. Doxologia, Iași, 2010
283. Simedrea, Tit, „Despre psalmii Proorocului împărat David”, în *Mitropolia Banatului* (1968), 4-6

284. Sirat, René-Samuel și Martine Lemalet, *Tandrețea lui Dumnezeu*, trad. Țicu Goldstein, Ed. Hasefer, București 2003
285. Smith, Mark S., *The Early History of God, Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*, William B. Eerdmans Publishing Co. 2002
286. Snaith, N. H., *Hymns of the Temple*, 1951
287. Spence-Jones, H., *The Pulpit Commentary: Psalms*, vol. 1, Logos Research Systems, Bellingham, 2004
288. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003
289. Stăniloae, Preot Prof. Dr. Acad. Dumitru, *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, Vol. I. *Ascetica*, Editura Deisis, 1993
290. Stuhlmueeller, Carroll, *The Spirituality of the Psalms*, Liturgical Press, 2002
291. Șerbănescu, Pr. Niculae, „Sfânta Scriptură tălmăcită în limba română”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1989, nr. 3-4
292. Șesan, Dr. Milan P., *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sfintei Scripturi*, Cernăuți, 1939
293. Șirat, Rabin, René Samuel, „Mesajul pe care Biblia îl transmite omului contemporan”, în *Teologie și Viață*, an VIII (LXXIV), nr. 5-12, 1998, p. 65-67
294. Ștrempel, G., *Bibliografia românească modernă*. Vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
295. Ștrempel, G., *Catalogul Manuscriselor Românești*. Vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
296. Ștrempel, G., *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, Editura Academiei Române, București, 1959
297. Taloș, Diac. Drd. Călin, „Atitudinea profeților față de cultul sacrificial”, în *Revista Teologică*, an XIV, nr. 3, 2004, p. 68-99

298. Tarazi, Paul Nadim, *The Old Testament :An Introduction*, vol. III, Crestwood, N.Y., 1969
299. Tarnavski, Dr. Vasile, *Introducere în Sfintele cărți ale Testamentului Vechiu*, Cernăuți, 1928
300. Tat, Alin, „Psalmul 1 în două lecturi patristice”, în *Studia Theologica* VIII, 3/2009
301. Tate, Marvin, „Psalms 50-100”, în *Word Biblical Commentary* 20, Word Inc., Dallas, 2002
302. *Tâlcuirea Psaltirii a profetului și împăratului David*, de Monahul Eutimie Zigabenu, trad. în rom. de Mitropolitul Veniamin, Iași, vol. I, 1850
303. *Testamentele celor doisprezece patriarhi*, studiu introductiv, traducere și note de Pr. R. Onișor, Alba Iulia, 2001
304. *The Oxford guide to ideas and issues of the Bible*, ed. Bruce M. Metzger and Michael D. Coogan, Oxford University Press, 2001
305. Theodorescu, Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Academiei Române, București, 1974
306. Thomas, D. R., „Some Aspects of the Root HNN in the Old Testament”, în *Journal of Semitic Studies* (1957), 2, pp. 128-148
307. Timuș, Archim., Ger., „Note și meditațiuni asupra Psalmilor”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an IX, nr. 9, 1885, p. 673-695
308. Timuș, Archim., Ger., „Note și meditațiuni asupra Psalmilor”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an IX, nr. 8, 1885, p. 641-648
309. Todoran, Simion, *Genurile literare și aspecte doctrinare în Psalmi*, în *Revista „Mitropolia Olteniei”*, 1988, nr.7-8, p.478-486
310. Toma, Stela, *Coresi. Psaltirea slavo-română(1577)în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și 1589*, Editura Academiei Române, 1976

311. Torrance, Thomas, „The Doctrine of Grace in the Old Testament,” în *Scottish Journal of Theology* (1948), 1
312. Tuell, Steven, *Ezekiel, New International Biblical Commentary*. Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 2009
313. Ursu, N. A., *Dosoftei, Psaltirea în versuri 1673*, Iași, 1974
314. Ursu, N. A., *Selecțiuni din opera poetică a Mitropolitului Dosoftei*, Editura Trinitas, Iași, 2003
315. Ursu, Prof. N. A. și Pr. N. Dascălu, *Mărturii documentare privitoare la viața și activitatea Mitropolitului Dosoftei*, Editura Trinitas, Iași, 2003
316. Viteau, J., *Les Psaumes de Salomon*, Paris, 1911
317. Weiser, P., *The Psalms, A Commentary*, Westminster John Knox Press, 1962
318. Westermann, C., *The Praise of God in the Psalms*, 1966
319. Whybray, Norman R., *The Good Life in the Old Testament*, T&T CLARK, London, 2002
320. Widengren, G., *The Accadian and Hebrew Psalms of Lamentation as Religious Documents*, Stockholm, 1937
321. Wright, Christopher J. H., *The message of Ezekiel, The Bible Speaks Today*, ed. Alec Motyer (OT), et alii (Eds.), Inter-Varsity Press, England, first published 2001
322. Zvi, Ehud Ben, “Observations on the Marital Metaphor of YHWH and Israel in its Ancient Israelite Context: Images in Hosea 1,2”, în *Journal for the Study of the Old Testament*, vol. 28, nr. 3, 2004